

DAGENS FRÅGOR

Statens säkerhet Riksdagen har nyligen tagit ställning till en **contra enskild frihet**. Kunglig proposition, där det gamla spörsmålet hur långt den enskildes frihet bör få inskränkas i syfte att trygga statens säkerhet, blivit satt på sin spets. Frågan gäller närmast, hur — när det gäller vissa brott mot statens säkerhet — den tid skall utmätas, som åklagare och polismyndigheter skola ha till förfogande, räknat från det ögonblick, då en misstänkt person blivit anhållen, och fram till den tidpunkt, då åklagaren endera måste släppa honom eller också göra framställning till rätten om hans häktande.

Enligt rättegångsbalken 24 kap. 12 § har åklagaren normalt inte rätt att hålla en misstänkt anhållen längre tid än en dag. Erfordras tid för ytterligare utredning, får denna anhållningstid utsträckas till fem dagar, men sist å femte dagen skall åklagaren göra framställning till rätten om häktning. Har han icke tillräckliga bevis härför, måste den anhållne släppas.

Inför det i viss mån oroande utrikespolitiska läge, som vi för närvarande befinna oss i och som avspeglas i att påfallande intresse från sovjetrysk sida för våra försvarsanstalter, har Kungl. Maj:t funnit sig nödsakad att sätta kraftigare tvångsmedel i händerna på åklagarna och poliserna. När det gäller spioneribrott, olovlig under rättelseverksamhet, sabotage, olovlig kärverksamhet och ytterligare några brott, som direkt rikta sig mot statens säkerhet, är nämligen den tid av fem dagar, som rättegångsbalken ställt till åklagarens förfogande, enligt Kungl. Maj:ts mening uppenbarligen för kort för att åklagaren skall hinna samla det material, som behövs för att rätten skall kunna anse, att »sannolika skäl» för misstanken äro för handen. Detta är förutsättning för att rätten skall kunna besluta om häktning. Det framlagda lagförslaget avser inte förhållandena vid krigsfall eller vid lägen, då krigsfara råder. För sådana eventualiteter behövs det ännu mera långtgående åtgärder. Förslag till sådana håller man för närvarande på att utarbeta inom justitiedepartementet.

Enligt Kungl. Maj:ts bedömning borde polis- och åklagarmyndigheterna i nuvarande läge ha rätt att hålla en person, som de misstänkt för något av de ovan angivna brotten, anhållen högst 30 dagar.

När riksdagen hade att taga ställning till detta förslag, var den första frågeställning som uppstod denna. Har Kungl. Maj:t bedömt det utrikespolitiska läget rätt, föreligger verkligen redan nu så stark anledning till oro, att det finns skäl att rubba rättegångsbalkens grundläggande regler på detta område? Med mycket stor enighet har riksdagen ansett sig tvungen att besvara dessa frågor jakande. Endast

en liten grupp, som inom sina led givetvis räknar kommunisterna, har vågat svara nej. Härnäst har man frågat sig, om den av regeringen föreslagna förlängda anhållningstiden är den riktiga eller inte. På den punkten har inom första lagutskottet, som haft denna fråga till behandling, mycket ingående överväganden ägt rum. De skäl, som tala för en relativt lång anhållningstid i dessa mål, ha redan antytts. I mål av denna beskaffenhet kan det många gånger vara förenat med stora svårigheter att få fram tillräcklig bevisning. Det kan vara osynlig skrift, som måste framkallas, chiffer, som skall tydas, och främmande språk, som måste tolkas. Det förekommer också, att den anhållne på allt sätt försvarar arbetet för förhørsledaren genom att inte alls besvara frågor eller genom att leda in vederbörande på villospår med uppiktade berättelser, allt i syfte att anhållningstiden skall löpa ut, innan åklagaren hunnit få tillräckliga bevis för häktning. Ibland gäller det också spionhärvor med ett mycket stort antal inblandade, som måste anhållas samtidigt. Gör man icke det, löper man risken att de övriga, när en person har blivit anhållen, försvinna och oskadliggöra bevismaterial.

Mot att utsträcka anhållningstiden tala å andra sidan också mycket tungt vägande skäl. Det anses vara en hörnsten i det västerländska frihetsbegreppet, att icke polis- eller åklagarmyndigheter skola ha rätt att beröva en medborgare hans frihet annat än för mycket begränsad tidrymd. Den misstänkte skall så fort som möjligt ställas inför sin domare. Särskilt i den anglosachsiska rättstraditionen framträder detta som en fundamental princip. I den av Sverige nyligen ratificerade konventionen om de mänskliga rättigheterna har denna grundsats starkt understrukits. Man måste vid bedömandet av problemet hålla i minnet, att de människor, som det här är fråga om, endast äro misstänkta men icke överbevisade om att ha begått något brott och att det mycket väl kan hända, att misstanken vid närmare påseende visar sig ha varit ogrundad. Under den tid 1940 års tvångsmedelslag gällde fick icke mindre än 75 procent av de anhållna lov att släppas. Förmodligen voro många av dem oskyldiga.

När första lagutskottet slutligen gjorde sin avvägning, fann utskottet, att det i de mål det här gällde i flertalet fall borde räcka med en anhållningstid av högst femton dagar, men att tiden i sådana fall, då det ansåges oundgängligen nödvändigt, borde få utsträckas ytterligare med högst femton dagar.

Lagrådet, vissa motionärer och en minoritet inom utskottet hade funnit, att tiden femton dagar aldrig borde få överskridas och motiverade detta främst med hänsynen till den enskildes säkerhet mot oberättigade frihetsberövanden.

Både för departementschefen och utskottet har det stått klart, att förutsättningen för att vidga polisens maktbefogenheter på detta område måste vara, att effektiv kontroll kunde ordnas. Vid valet av kontrollmyndighet kommo emellertid departementschefen och utskottet till olika resultat. Departementschefen menade, att den säkraste kontrollen skulle vinnas, om man kopplade in rätten som kontrollorgan över åklagarens handlande. Utskottet å sin sida hade flera in-

vändningar att göra mot rätten som kontrollorgan. Den principiellt viktigaste av dessa var, att man fann det föga tilltalande att låta domaren bli inkopplad i det blivande målet redan på detta tidiga stadium. Domaren kunde — menar man — omedvetet glida in i åklagarens tankegångar och komma att se bevismaterialet med dennes ögon. Faran härför syntes vara så mycket större, som det i regel icke skulle vara möjligt att höra den misstänkte eller hans försvarare på anhållningsstadiet eller att vid denna tidpunkt låta dem ta del av åklagarens material. Trots att väl huvudparten av spionerimålen även i fortsättningen torde komma att handläggas av Stockholms rådhusrätt, kunde det ibland komma att inträffa, att domare i andra städer och på den rena landsbygden skulle komma att ställas inför dessa uppgifter, kanske en enda gång under sin domarbana. Det vore då att befara, att domaren, som naturligen icke kunnat förvärva någon förtrogenhet med problem av hithörande slag, skulle känna sig ganska bunden av åklagarens ställningstagande. Under 1940 års tvångsmedelslags tillämpningstid fungerade justitiekanslern som kontrollorgan och ämbetet synes ha löst denna uppgift på ett sätt, som vunnit allmänt förtroende. Justitiekanslern var då högste åklagare. Sedan riksåklagarämbetet nu inrättats, har justitiekanslern upphört att utöva nämnda funktion. Denna omständighet gör, att kanslern nu är ännu mera lämpad än tidigare att handhava kontrollen. Även för åklagare på avlägsna orter är det med nutida kommunikationer ingen svårighet att snabbt komma i förbindelse med justitiekanslern. Utskottet stannade alltså för att justitiekanslern borde anförtros uppgifterna att handhava kontrollen över anhållningstidens utsträckande.

Med ledning av det sagda beslöt utskottet föreslå riksdagen följande system: I mål sådana som röra spioneri och vissa andra särskilt farliga brott mot rikets säkerhet kan justitiekanslern på begäran av åklagaren — det gäller här åklagare med landsfogdekompetens — medge, att en misstänkt får sitta anhållen i högst femton dagar. Sådan begäran måste dock göras hos justitiekanslern senast å femte dagen från det vederbörande anhölls. Uppenbarligen måste justitiekanslerns prövning ofta bli tämligen summarisk, eftersom materialet vid denna tidpunkt av naturliga skäl måste vara magert. Vill åklagaren, att den misstänkte skall hållas längre tid än femton dagar, skall han innan denna tidrymd gått till ända göra framställning därom till justitiekanslern. Denne kan icke meddela tillstånd till sådan förlängning med mindre han finner detta oundgängligen nödvändigt. I så fall får förlängning ske med ytterligare högst femton dagar.

Efter en livlig diskussion i båda kamrarna följde riksdagen detta utskottets förslag.

Genom den nya lagstiftningen synes man ha skapat bättre möjligheter än tillförne att komma till rätta med den svåra och farliga form av brottslighet det här gäller. Samtidigt torde man ha tagit största möjliga hänsyn till den enskildes rättssäkerhet.

Leif Cassel.

Den snabbfotade Akilles och sköldpaddan. Den i år träffade avtalsuppställningen om lantarbetarlönen har ägnats stor uppmärksamhet i dagspressen. Detta är naturligt, ty lönehöjningen — 50 öre i timmen — är en av de största i årets avtalsrörelse och den största i lantarbetarnas historia. Det har sagts, att denna lönelöftning är en märklig händelse, värd att celebrera. Direktör Kugelberg i Svenska Arbetsgivareföreningen har lustigt och elegant framfört denna tanke genom att apostrofera lantarbetarnas »50-öresjubileum».

Frågan har emellertid ställts, om det var nödvändigt eller ens önskvärt att jordbruket i år tog ett så långt steg framåt. Jordbrukets företrädare besvarar den frågan jakande. Svaret har sin rot i ett riksdagsbeslut av år 1947. Då beslöts nämligen, att jordbrukarna och deras arbetare efter hand skulle beredas möjlighet till samma arbetsinkomst som andra med dem jämförliga grupper inom samhället. Under det närmast följande året, 1948, kom också en ringa utjämning till stånd. Men utvecklingen gjorde halt under åren 1949—50 och helt om under år 1951. Vad som vunnits 1948 raserades genom 1951 års lönerörelse och löneglidning. Vid senaste årsskiftet stod jordbrukarna och lantarbetarna i en avsevärt oförmånligare relation till industriarbetarna än de gjort det år, då riksdagen uppställde inkomstutjämningen som sitt mål.

Den nu genomförda löneökningen vid jordbruket är betydande men den förslår ändå bara till att återställa den relation till industriarbetarlönen, som fanns år 1948. Detta är den märkliga 50-öringens hela facit. Mera förslår den inte till. Jordbruket har bara ryckt upp i den placering, som det hade för fyra år sedan.

Även om inkomsthöjningen sålunda håller sig inom en snäv rimlighets gränser, kommer den att få avsevärda ekonomiska följdverkningar. Återhämtningen av det gångna årets eftersäckning torde — för år räknat — kosta inemot en halv miljard kronor. Eftersom den nu aktuella produktprisregleringen ej gäller mer än 8 månader (januari—augusti 1952), rör man sig med en kostnadsökning, som uppgår till $\frac{2}{3}$ av årsbeloppet. Härtill kommer emellertid en del sekundära kostnadsstegringar, nämligen sådana som orsakas av lönehöjningar inom andra fack än jordbruket, t. ex. ökade reparationskostnader för redskap och maskiner, ökade byggnadskostnader och ökade kostnader för jordbrukets förädlingsindustrier. Med dessa inräknade uppskattas kostnadsstegringen för tiden januari—augusti 1952 till 328 milj. kr. På inkomstsidan räknar man med 42 milj. kr. i produktionshöjning och 245 milj. kr. i subventioner, alltså tillsammans 287 milj. kr. Återstående 41 milj. kr. får jordbrukarna ingen täckning för; den får de söka taga fram ur sin portmonnä.

Större delen av kostnadsökningen klaras sålunda genom statssubventioner, som gör det möjligt för konsumenterna att köpa sina livsmedel billigare än vad det kostar att producera dem. Det är denna konsumentsubventionering som — hocus pocus filioeus — kallas för »jordbruksstödet». Och detsamma har t. o. m. varit förhållandet under tidigare år, då jordbruket producerat sina varor billigare än de kunnat köpas utifrån. Mot den dubbla bakgrunden av 1947 års riksdags-

beslut och den omständigheten att livsmedelspriserna höjts mindre än priserna på åtskilliga andra konsumtionsvaror framstår tidningsoppositionen mot den nu träffade jordbruksuppgörelsen som oförklarlig.

Subventioneringen har motiverats med att indextaket skulle kunna genombrytas om jordbrukets kostnadsstegring fullt ut fick slå igenom i produktpriserna. Även om systemet anses befogat just i den situation, vari vi f. n. befinner oss, är det uppenbarligen icke en metod, som bör bibehållas för framtiden. Man skapar ingen grund för återhållsamhet i lönekraven genom att snilla undan det faktum att lönehöjningar leder till ökade levnadskostnader.

Ingen vet något om den kommande utvecklingen. Men mycket tyder på, att fullföljandet av 1947 års riksdagsbeslut om fortsatt inkomstutjämning mellan jordbruk och övriga näringar torde taga sin tid. Årets lönerörelse har visat svårigheterna för jordbruket att inhämta det övriga näringslivets försprång. Tydligt är, att utjämningen inte blir en kapplöpning på kort distans. Samtidigt som jordbruket pressat sig upp med sina 50 öre har övriga näringar tagit några snabba steg framåt. Avståndet har endast föga förminskats. Zenons tes om den snabbfotade Akilles oförmåga att springa ikapp sköldpaddan var en skämtsam teori. Jordbrukets svårigheter att hinna fatt den sprintande industriella sköldpaddan är en allvarlig verklighet.

Den skrupelfria valmetoden. När proportionalismen infördes i Sverige, var detta valsystem tämligen oprövat ute i världen. Den metod, som då infördes och som gällt sedan dess — den d'Hondtska — troddes skipa något så när rättvisa mellan partierna. Den gjorde det också någotsånär, så länge partierna var blott tre (högern, frisinnade och socialdemokrater) och av ungefär samma styrka; dessutom kunde intet parti vid denna tid räkna med att erövra majoritet. När partiernas antal vid tiden för det första världskrigets slut ökades, framträdde emellertid metodens svaghet, nämligen att över hövan gynna de största partierna. För att motverka denna svaghet ökades på 20-talet kretsarnas storlek, och vidare underlättades möjligheten till teknisk samverkan genom införande av rätt till kartellbeteckning. Dessa reformer hade inget partipolitiskt syfte. De avsåg blott att förebygga en orimligt stor felrepresentation, framför allt att en minoritet i folket skulle kunna bli majoritet i riksdagen. En fullt nöjaktig fördelning av mandaten alltefter röstetal kunde dock inte vinnas, och i Sverige liksom i alla andra länder med d'Hondts metod har under ett par årtionden krav på en valreform höjts.

1949 års riksdag tog upp frågan om valsättet från två utgångspunkter. För det första önskade man en utredning om en sådan omläggning av valsättet att större proportionell rättvisa skapades än genom de korrigeringar av de största partiernas överrepresentation, som den tekniska samverkan mellan de mindre partierna ledde till. För det andra uttalades det en allmän önskan att få bort kartellerna. Konstitutionsutskottet uttalade, att en valreform inte fick ta sikte på stundens fördelar, d. v. s. på de tillfälliga vinster, som ett parti kunde göra.

Alla erkände det nuvarande valsättets bristfälligheter. En större proportionell rättvisa vore, menade man, förutsättningen för att kartellerna skulle kunna göras av sig själva överflödiga. Men ingen talade om ett så långtgående ingripande som ett kartellförbud.

I den kommitté, som regeringen efter viss tvekan tillsatte, visade det sig snart att de socialdemokratiska medlemmarna var absolut motståndare till den proportionella rättvisa, som bäst och säkrast kan vinnas genom någon form av tilläggsmandat efter förebilder från bl. a. Danmark. Högerens och folkpartiets representanter blevo ensamma, när de förordade ett sådant system. I det då uppkomna läget anslöto de sig till det förslag om uddatalsmetod med spärr, för vilket — även om två av de fyra socialdemokraterna gick sina egna vägar — företrädare för samtliga de fyra större partierna röstade. Tekniska erinringar är lätta att rikta mot kommittéförslaget, men det hade uppgjorts på så vis att kommittén valde ut den metod, som kom närmast det s. k. idealresultatet, d. v. s. d'Hondts metod och hela landet en enda valkrets och hade därigenom en strängt objektiv tendens. Det skulle ha åstadkommit en ej oväsentlig bättre avspeglning i riksdagen av folkets röster än hittills kunnat nås. Man skulle ha kommit den ideala valrättvisan så nära, att karteller ej blott blivit överflödiga — måhända med undantag för någon liten valkrets — utan även i vissa fall till direkt nackdel för de samverkande. På något legalt hinder för kartell var det aldrig någon tanke.

Regeringen har emellertid till varje pris velat skydda bondeförbundet, när detta parti med hänsyn till regeringsställningen ej längre kan samverka med de borgerliga, och dessutom sört för att trygga en överrepresentation för socialdemokraterna. Därför har den lagt fram sin ominösa proposition. I stället för kommittéförslagets serie 1, 3, 5, 7 etc. med 60% spärr — ett parti skulle enligt detta för att komma i fråga vid mandatutdelningen ha fått 60 procent av den s. k. valkvoten, d. v. s. alla avgivna röster i kretsen dividerat med antal mandat i denna ökat — föreslår regeringen serien 1,4, 3, 5, 7 etc., varvid spärren ligger i att partiets grundtal skall första gången divideras just med talet 1,4. Samtidigt föreslår regeringen, att endast en beteckning skall få finnas på valsedeln, vilket innebär att både kartell- och fraktionsbeteckningar förbjudas.

Valmatematiskt betyder regeringsförslaget att just en sådan siffra valts som garanterar både bondeförbundet och socialdemokraterna en överrepresentation. Om man tillämpar valsättet på de fem sista andrakammarvalen, blir överrepresentationen för bondeförbundet dock ej större än den skulle ha blivit enligt kommittéförslaget. För socialdemokraterna skulle partiet genomsnittligt ha fått 6 à 7 mandat för mycket enligt regeringsförslaget mot 3 à 4 enligt kommittéförslaget. Med tanke på den nu gällande uppdelningen av väljarna är det inte något löst tankeexperiment, om man säger att socialdemokraterna lätt kan få majoritet i andra kammaren även om de vinner blott 47 à 48 procent av rösterna vid valet. 6 à 7 mandat betyder cirka 100 000 röster, dem man alltså får gratis. Om socialdemokraterna — och bondeförbundet! — ansett en överrepresentation av genomsnittligt 3 à 4

mandat tillräckligt, kunde de i stället för 1,4 ha tagit 1,25 eller 1,3 som första tal. Men det passade inte socialdemokraterna, och bondeförbundet hade obegripligt nog intet att invända.

Det, som emellertid upprört opinionen, är kartellförbudet. Även om det inte stadgats något straff för samverkan får en dylik likväl något illegalt över sig. Det enkla förhållandet föreligger, att socialdemokraterna med bondeförbundets medverkan motsätter sig en verklig mandatutjämning, som skulle av sig själv göra karteller onödiga, och genom kartellförbudet införa ett lagligt skydd för sin överrepresentation. Frankrikes och Norges manipulationer med valsystemet alltefter eget intresse har härmed besmittat även vår folkstyrelse, där man ej trott att sådana dekadansfenomen skulle vara möjliga. Både vad konstitutionsutskottet yttrat och vad statsministern för några veckor sedan försäkrade har regeringen nu egenmäktigt satt sig över. Det är något groteskt att tänka sig att lagen skall utformas på så sätt, att den hindrar fria medborgare från att fritt organisera sig vid val och att detta förbud mot kartellbeteckning har till syfte att garantera en maktställning, som ser ut att bli alltmer försvagad. Och det är ytterst betänkligt, att regeringspartierna inte finna dylika manipulationer annat än naturliga. De inse inte, att svensk demokrati förs ut på gungfly, om väljarnas rätt och frihet kränkes eller lagbud tillgripas för att tendentiöst förvanska folkmeningen.

Är det tänkbart att Per Albin Hansson, med sitt sinne för fair play, skulle ha samtyckt till en proposition av en så beklämmande tendens som denna valsättsreform?

Folkomröstning. När folkomröstningsidén togs upp vid 1948 års riksdag, var partiläget i frågan egenartat. Motioner om införande av decisivt referendum väcktes av partiledare eller andra auktoritativa personer inom högern, folkpartiet och bondeförbundet. Kommunisterna krävde vid samma riksdag i en motion en allmän författningsreform, grundad på enkammersystem och referendum. Och i socialdemokraternas lilla röda bok, partiprogrammet, stod sedan 1917 kravet på folkomröstning inskrivet. Ögonskenligen voro alla partier vid det tillfället vunna för idén om ökade möjligheter för folket till direkt medverkan i statsangelägenheterna.

Fullt så idylliskt var läget dock i verkligheten inte. Socialdemokraterna ville ogärna kännas vid punkten i partiprogrammet. De kunde inte förneka denna existens, ej heller att denna överlevt alla programrevisioner, d. v. s. omprövats med vissa mellanrum och för varje gång blivit konfirmerad. Men nu hade partiet erövat majoriteten i riksdag och tack vare sträng disciplin erfarit, hur lätt och bekvämt det kunde gå för sig för denna majoritet att driva regeringsförslag igenom. Referendum skulle kunna bli till hinders för partiet. Entusiasmen för utbyggande av folkstyrelsen i referendal riktning hade därför djupfrusits. Å andra sidan hade partiet svårt för att ensamt alldeles sätta sig emot ett realiserande av ett gammalt postulat i dess eget program. Efter överläggningar med regeringen övervunno partiets ledamöter i konstitutionsutskottet så långt sig själva, att de

kunde rösta för en förutsättningslös utredning om decisivt referendum. Denna skulle dock blott få avse statsstyrelsen; kommunerna skulle däremot ej få inbegripas i utredningen, trots att folket på denna mindre scen borde ha de största förutsättningarna för egna omdömen och trots att stämmsystemet till följd av kommunindelingsreformen snart skulle försvinna även i de små kommunerna.

Regeringen manifesterade samma arktiska intresse för referendum. Det dröjde ända till januari 1950, innan den av riksdagen begärda utredningen sattes igång. Tillsättningen av kommittén hade kanske dröjt ännu längre, om inte regeringen ett par gånger måst påminnas i interpellationer om riksdagsskrivelsens existens. Samtidigt lade regeringen på kommittén även den intrikata och tidsödande uppgiften att utreda frågan om omläggning av valsystelet. Då det förutsattes att i den förutsättningslösa referendumutredningen skulle ingå undersökningar av referendumsystemets verkningar utomlands — särskilt i Schweiz och USA:s delstater — kunde det från början befaras, att utredningen endast med svårighet skulle hinna bli färdig i så god tid att eventuella grundlagsbeslut kunde fattas av riksdagen före 1952 års val. Regeringen överraskade dock med att — i strid mot riksdagsskrivelsen — anbefalla en utredning även av kommunalt referendum.

Först för någon månad sedan blev referendumutredningen med bilagor rörande Schweiz och USA färdig. Som vanligt tog tryckningen av betänkandet lång tid. Ändock har kommittén brutit ut spörsmålet om ett kommunalt folkomröstningsinstitut; införandet av ett dylikt kräver inte grundlagsändring utan kan inskrivas i kommunallagarna eller i en speciallag. När detta skrives är det ej klart, om regeringen ämnar framlägga proposition till riksdagen om någon vidgad rätt till folkomröstning på det statliga planet. Om regeringen vore angelägen att befordra styrelsesättet i demokratisk anda, hade detta inte varit omöjligt. Det sannolika är, att regeringen är tacksam för att i det sena avlämnandet av betänkandet få en förevändning att tills vidare komma ifrån saken. Alldeles kan detta dock inte ske. Hrr Håstad och Bergvall väckte vid riksdagens början motioner, som innefattade ej blott vad de själva i kommittébetänkandet reserverat sig till förmån för utan också vad de socialdemokratiska medlemmarna förenat sig med de övriga kommittéledamöterna om. Och dessa motioner, som röra grundlagsfrågor, kunna vid årets riksdag, som är den sista i perioden, ej uppskjutas. De måste före i kamrarna redan i vår. Och då ges det tillfälle till ett demokratiskt blodprov på socialdemokraterna.

Representanterna för de tre borgerliga partierna ha — utom i en om ock ej oviktig detalj — förenat sig om ett enhetligt program. De vilja ge en minoritet av riksdagen — hrr Håstad och Bergvall 25 procent av vardera kammarens ledamöter — rätt att påkalla rådgivande folkomröstning i vilka allmänna spörsmål som helst, som falla under riksdagens kompetens. De förorda, att vilande grundlagsändringar genom frivilligt beslut av riksdagen kunna alternativt omedelbart avgöras av folket i stället för av riksdagen efter nytt val till

andra kammaren. Ytterligare påyrka de fakultativt beslutande referendum rörande riksdagens beslut i lagfrågor och om anslagshöjningar; likaså om sådana s. k. principbeslut, som riksdagen numera ibland fattar, senast om skolreformen. Även härvid skall referendum komma till stånd, om en fjärdedel av vardera kammarens medlemmar det påfordra.

De socialdemokratiska ledamöterna — som dock delvis divergera — ha biträtt de ovan nämnda förslagen om konsultativt referendum, liksom om alternativa möjligheter till beslut om grundlagsändringar genom folket. Men liksom bondeförbundets representant hr Wahlund kräva de, att den minoritet, som skall tillerkännas rätt att påkalla folkomröstning, skall vara så stor som en tredjedel av medlemmarna av vardera kammaren.

Det viktigaste förslaget är givetvis de tre borgerliga reservanternas förslag om decisivt fakultativt referendum. Detta innebär, att varje positivt riksdagsbeslut inom denna kategori kan på angivna villkor underställas folket. Däremot skola riksdagens avslagsbeslut hållas utanför referendumsrätten. Voteringsordningen vid en fakultativ decisiv folkomröstning är given: ja betyder bifall till riksdagens beslut, nej avslag i detsamma. Grundlagsreferendum däremot kan knappast tänkas ofta använt; sannolikt kan det blott komma till stånd, då riksdagsmajoriteten finner frågan så delikat, att den lämpligen bör avgöras för sig, d. v. s. frigöras från valet till andra kammaren, då vilande grundlagsförslag bruka drunkna i valagitationens störtfloder av mer eller mindre demagogisk propaganda. Den säkerhet, som kravet på två riksdagars beslut med mellanliggande val utgör, är enligt kommitténs enhälliga mening så värdefull, att den alternativa möjligheten, avgörande genom referendum, blott i nödfall bör brukas. Om verkningarna av det konsultativa referendum i den nya utformningen — såsom en minoritetsrättighet, medan dylikt referendum enligt nu gällande grundlagsregler skall tillkomma i form av lag, d. v. s. genom samfällt beslut av konungen och riksdagen — kunna prognoserna ställas olika. Det konsultativa referendum har ingenstädes utomlands fått en sådan utgestaltning, som nu föreslagits i Sverige. Konsultativt referendum föreslås nu kunna påkallas även rörande vissa propositioner, i den mån brådskande läge (»Dringlichkeit») ej är för handen; detta betyder att folkrådfrågningen skall äga rum innan propositionen avgjorts i utskott och riksdagen; propositionen får med andra ord bordläggas i avvaktan på folkomröstningen. Och minoriteten kan själv bl. a. formulera allmänna principspörsmål att framlägga för folket, t. ex. rörande beskattningens principer. Det är tänkbart, att ett så utformat konsultativt folkomröstningsinstitut kan utnyttjas oftare än man på förhand vill tro. Det kan ju hända, att en minoritet ibland föredrar denna för statsmakterna icke tvingande folkrådfrågningsform framför den decisiva omröstningen. Den rådgivande omröstningen lämnar regering och riksdag ett visst utrymme för t. ex. modifikationer utan att kunna helt negligeras, och den kan därför i vissa slags frågor bli ett smidigare och mjukare tillvägagångssätt.

Det är att märka, att inte heller de borgerliga kommittéledamöterna äro beredda att föreslå ett fullständigt schweiziskt system. Sålunda ifrågasätta de icke, att Sverige skulle introducera systemet med obligatoriska folkomröstningar för vissa slags ämnen. De anse inte heller tiden mogen för folkinitiativet, d. v. s. en rätt för ett visst fixerat antal medborgare att framlägga för folkets avgörande ett eget förslag exempelvis till grundlags- eller lagbeslut. De finna det inte heller nödvändigt att stadga, att ett decisivt fakultativt referendum om ett riksdagsbeslut skulle kunna komma till stånd på begäran av ett visst antal medborgare. I princip skulle detta visserligen bäst överensstämma med folkomröstningsinstitutets karaktär av folkrättighet, framhålla reservanterna, men detta skulle kräva att verkställandet av varje riksdagsbeslut skulle anstå en viss tid, t. ex. tre månader, för att folket skall hinna organisera namninsamlingen, något som i sin tur skulle dra med sig budgetårets omläggning. För reservanterna ter det sig naturligt att referendumsystemet bör införas etappvis, och varje ny utbyggnad av folkstyrelsen till en direkt demokrati företas först sedan praktiska erfarenheter successivt vunnits.

I princip äro reservanterna dock övertygade om, att ett försiktigt utbyggt folkomröstningssystem skall befordra och befästa demokratin. Det skulle bli en behövlig motvikt mot partiernas och organisationernas allt större makt. Det skulle ge medborgaren den självständiga ställning, som han bör äga i en sund demokrati. Det skulle befordra samförståndslösningar och tvinga partierna till ömsesidiga hänsynstaganden. Likaså skulle det föranleda statsmakterna till större omsorg i besluten, med risk eljest att förslaget skulle kunna falla i referendum. Det skulle höja den politiska bildningen och tvinga medborgarna till eftertanke och ansvar. Referendumkampanjer borde, mena reservanterna ytterligare, i radions tidevarv inte kräva så stora pengar, som man ibland föreställt sig; radiodiskussioner borde kunna bli det väsentligaste medlet för upplysning och klarlägganden. Och i många frågor, i vilka partierna äro splittrade, öppnar folkomröstningssystemet den enda möjligheten att utröna den verkliga folkmeningen. Alla dessa kreditposter äro tillsammans så betydande, att de uppväga den eventuella olägenheten av ett eller annat nederlag för riksdagen vid omröstningar.

De ekonomiska frågorna ha länge dominerat våra politiska valstrider. I år ha andra ämnen blivit mycket brännbara — Sacoklausulen, vallagstemat och nu referendum. Säkerligen komma de borgerliga att i höst upprepa och återigen upprepa spörsmålet, varför socialdemokraterna blivit så rädda för folket, att de inte annat än högst ogärna vilja konfrontera sig med detta i referendum. Deras svar härpå redan i vårens riksdagsdebatter om referendummotionerna mot ses med spänning.

Oinlösligt pappersmynt? Sedan högern i en rad årligen återkommande motioner sedan 1947 påyrkat effektiva åtgärder mot riksbankens svällande sedelutgivning, tillsatte finansministern i höstas en kom-

mitté med uppdrag att utreda frågan om riksbankens sedelutgivning på längre sikt. Hittills har denna kommitté inte hunnit prestera några slutgiltiga resultat, vilket heller inte var väntat, men den har dock sett sig nödsakad föreslå en ytterligare höjning av riksbankens sedelutgivningsrätt med 400 miljoner kronor till 4 800 miljoner kronor fram till den 30 juni 1953 bl. a. på grundval av en beräknad treprocentig inflationsökning. Emellertid har denna därefter redan vid utgången av första kvartalet i år kunnat uppmätas i levnadskostnadsindex.

Förslaget har givit riksbanksfullmäktige tillfälle att deklarerat, att de inte funnit anledning frångå sin principiella uppfattning, som ligger till grund för 1951 års förslag till ny riksbankslag. Guldmyntfoten är död. Guldkassan är reserv, disponibel för internationella betalningar. Kronan är ett oinlösligt pappersmynt. Behovet av sedlar bestämmer dessas mängd. Detta är de principer, varpå riksbanken vill bygga Sveriges framtida penningväsen. Det är också symptomatiskt för den socialistiska rörelsens ringaktning för penningväsendet, att regeringens begäran om fortsatt befrielse för riksbanken från skyldigheten enligt § 72 regeringsformen att inlösa sedlarna med guld inte bevärdigas ens med en egen proposition utan vidhäftas en sådan i jämförelse med grundlagsbestämmelsen, förlåt uttrycket, struntfråga som den om bankaktiebolagens kassareserver.

Men vill svenska folket för överskådlig framtid verkligen ha ett oinlösligt pappersmynt?

Vore det så, att den svenska kronan kunde bindas vid någonting annat än guldet och ändå uppnå allmän, fri s. k. konvertibilitet och rimlig inre stabilitet, kunde varje sådan lösning övervägas. Men trots tjugo års befrielse från plikten till guldinlösen har inte ens så mycket som ett förslag i den riktningen presterats. Inte heller går det att komma ifrån, att de valutor, som är allmänt omväxlingsbara, är fast knutna till guldet och inte till någonting annat. Det må vara beklagligt för oss, att det skall vara guldet, men det är bara så.

Till jämförelse med våra penningvårdande myndigheters uppfattning om sedelutgivningen skall följande moment citeras ur den schweiziska förbundsorfattningens artikel 39.

»Förbundet kan icke upphäva inlösningsplikten för banksedlar och andra likartade penningtecken och icke förklara dem för lagligt betalningsmedel undantagandes i krigstid eller i tider av störda valuta-förhållanden.»

»De utgivna banksedlarna måste vara täckta med guld och kortfristiga tillgodohavanden.»

Dessa stadganden fastslogs efter folkomröstning den 15 april 1951 genom förbundsbeslut den 21 juni 1951 och är till anda och mening bekräftelse av äldre bestämmelser.

Finska i finlands-svenska folkskolor? Vilket skulle svenska språkets läge i Finland vara, ifall det år 1919, då den nuvarande regeringsformen kom till, hade klarlagts och bevisats att alla rikets invånare — med smärre kuriösa undantag — behärskade finskan vid sidan av

sitt svenska modersmål? Den antydda frågan kan göras med tanke på den aktuella planen att införa finskan som frivilligt läroämne i vissa svenskspråkiga folkskolor. Svenskan intar sin konstitutionellt förankrade ställning som det ena av Finlands bägge nationalspråk inte endast på grund av historiska förhållanden. Motivet med den största tyngden var för 33 år tillbaka, och är fortfarande, att av landets 350 000 svenskar den största delen inte förstår finska, att en ringa del behärskar majoritetens språk nödtorftigt och att en ännu mindre del gör det ledigt och perfekt. De verkligt tvåspråkiga svenskarna finner man bland de yngre akademikerna, bland officerarna och bland affärsmän med finska kunder och givetvis bland juristerna i enskild eller offentlig tjänst. De stadganden, som ingå i regeringsformen om de språkliga rättigheter, som även den svenska minoriteten har, måste ses mot bakgrunden av det faktum, att all kommunikation mellan staten och myndigheterna å ena sidan och den svenska befolkningen å den andra skulle omöjliggöras om inte nämnda stadganden funnes till. Här är det sålunda inte fråga om ett nationellt mindretal, med vilket man kan umgås lika väl på majoritetens språk som på minoritetens.

Då tanken att införa finskan som läroämne i de finlandssvenska folkskolorna diskuteras, bör man erinra sig att det nu finns 35 000 elever i dessa skolor. Någon undervisning i finska meddelas inte i dem och naturligtvis förekommer inte heller någon svensk undervisning i de finskspråkiga folkskolorna. Man bör också veta, att initiativet gällande finskan i de svenska folkskolorna denna gång utgått från finlandssvenskt håll och att det inte bedrivits någon form av påtryckning från regeringen eller riksdagen eller undervisningsmyndigheterna. Situationen är en helt annan nu än för 10 eller 15 år tillbaka. Under åren 1935, 1938 och 1943 behandlade riksdagen motioner, framburna av kretsar, hörande »äktfinskheten» till; syftet med motionerna var att göra finskan till ett obligatoriskt läroämne i de svenska folkskolorna, givetvis utan ömsesidighet för svenskan i de finska skolorna. Uppslagen underkändes likväl eftertryckligt av riksdagen. Vid 1938 års riksdag påvisade bl. a. ålänningen Herman Mattsson i ett temperamentsfullt anförande, huru meningslöst och olyckligt hela projektet var.

Till saken hörde emellertid att, också under äktfinskhetsens mest aggressiva år, de finska arbetarinstitutens kurser i svenska voro mycket livligt besökta. Det enkla folkliga förståndet betraktade språkfrågan med andra ögon än de akademiska fanatikerna. Då en liknande elevfrekvens kunde konstateras vid de svenska arbetarinstitutens kurser i finska skedde detta icke i strid mot läror och förmaningar, som uttalats av politiska och ideologiska ledare i det svenska lägret.

I praktiken är Finland ett mera tvåspråkigt land än vad de nakna siffrorna gällande nationaliteterna giva vid handen. På 1920-talet formulerade en av finskhetens eldigaste förespråkare, professorn Ernst Nevanlinna, satsen att den, som kan bara finska, är mera främling i Finland än den som kan bara svenska; den paradoxalt klingande tillspetsningen var förmodligen gjord med tanke på landets öden i det

förgångna. Det finns dock fortfarande massor av uppdrag och poster, som inte kan skötas utan kunskap i svenska. Redan umgänget med de skandinaviska grannarna förutsätter sådan kunskap. Klart är emellertid också, att det finns ännu flera sysslor, tjänster och anställningar, som kräva större eller mindre insikter i majoritetens språk. Kraven bli givetvis större, ju högre upp man kommer. Om det är en olägenhet för en finne att inte kunna svenska, så är det ett värre hinder för en svensk att inte kunna finska, om han vill taga sig fram utanför den enspråkiga hembygdens gränser.

Det är på det sist antydda planet som argumenteringen till förmån för den finska språkundervisningen redan på folkskolstadiet rör sig. Många, många svenskar kunde, heter det, bana sig väg till goda poster som exempelvis arbetsledare på den öppna marknaden, om de inte hindrades av sina bristfälliga språkkunskaper. Nu äro de hänvisade endast till begränsade områden i hemlandet, om de inte föredraga Sverige. Ifall en viss grund för kunskapen i finska lades i folkskolan, skulle svenskarna snabbare och lättare tillägna sig detta svåra och för många i början nästan outtalbara språk. Man gör inte svenskarna i landet några tjänster genom att utestänga dem från kunskapskällor, som vore till ovärderligt gagn, då det gäller att reda sig i konkurrensen om inkomster och förtroendeuppdrag.

Mot detta resonemang anföra de betänksamma, att den undervisning, som kan meddelas på folkskolstadiet, under så gott som alla förhållanden måste bli tämligen värdelös. Vad som inhämtas under exempelvis två eller tre år i folkskolan kan senare bibringas eleverna mycket snabbare, då dessa blivit något äldre. För övrigt: var finns de folkskollärare, som på landsbygden i Österbotten, Åboland och Nyland (Åland måste givetvis falla utanför planens ram) kunna handha ens den mest elementära undervisning i finska? De två svenska seminariernas kursplaner upptaga ju en viss undervisning i finska, men denna är så bristfällig, att den absolut inte ger någon kompetens att fungera som lärare i det språket. I städerna och i de tvåspråkiga landskommunerna kan lärarbehovet visserligen täckas, men effekten blir inte så god att den uppväger det intrång, som det nya ämnet skulle representera på skolschemat, måhända till förfång för undervisningen i modersmålet, som under alla förhållanden måste betraktas som en väsentlig sak. I meningsutbytet ha reformens förespråkare också anfört, att undervisning i finska i de svenska folkskolorna säkerligen skulle minska den lust att placera barn i finska folkskolor, som kan iakttagas på olika håll med motiveringen att »det är nyttigt för barnen att lära sig finska». Motrepliken blir, att finskan som enbart läroämne aldrig kan ge vad finskan som undervisningsspråk meddelar. Det har även sagts, att den starka tillströmningen till läroverken skulle avta, om folkskolans undervisning bleve mera fyllig tack vare finskans inkomponering i läroplanen. Något djupare intryck förefaller den tankegången inte ha gjort på de tveksamma.

Synpunkterna för och emot planen ha inte följt några partilinjer. Debatten har också hela tiden förts som en rent inre svensk fråga.

Dagens frågor

Den ståndpunkt, som markerades av Svenska Finlands folkting i början av april, har tolkats såsom ett positivt ställningstagande. Sedan ett par år tillbaka har försök med frivillig undervisning i finska gjorts vid en del folkskolor i åtminstone Helsingfors och Jakobstad. Några hänvisningar till resultaten ha ännu inte förekommit i den offentliga debatten. Av allt att döma är det fråga om en reform, vars förverkligande kommer att kräva årtionden. Frukterna lära icke heller inom överskådlig tid bli sådana, att man kan tala om en avsvenskning på denna väg. Men man får givetvis räkna med att någon omdömeslös fanatiker utnyttjar uppslaget som ett bevis för, att Finland är på väg mot den enspråkiga nationalstat, som var äktfinshetens skimrande dröm före den stora ofärdens början hösten 1939.
